

Timo Toiviainen

Tarpeellinen mutta liian laaja "HANKE"

Yksi kansantulotilastojen kärkimaiden yhteinen nimittäjä on hyvin hoidettu vapaa sivistystyö. Pohjoismaat ovat perinteisesti kuuluneet kärkijoukkoon. Onko käynnissä olevasta koulutuslaki en kokonaisuudistuksesta HANKKEESTA tulossa mammutti, joka tallaa alleen vapaatavoitteisen koulutuksen toimintaedellytyksiä?

Tietoisuus siitä, että pelkästään peruskoulutasoista opetusta säädellään yli kymmenellä eri lailla ja että jokaisella 20 korkeakoululla on oma lakinsa, tekee ymmärrettäväksi syksyllä 1993 käynnistetyin koulutuksen lainsäädännön koontamisen. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on kiinnittää huomiota eräisiin HANKKEEN lähtökohtiin sekä niihin vaikutuksiin, joihin 20.1.1995 jätetty työryhmän mietintö voi vapaan sivistystyön osalta johtaa.

Vaikka HANKKEEN tarpeellisuuteen sinänsä ei ole huomauttamista, sitä kyllä löytyy sen laajuudesta. On nimittäin vaikea ymmärtää, että vapaa sivistystyö on otettu osaksi käynnistettyä prosessia. Menettelyä puolustaa vain se, että tuleepahan sitten kaikki uudistetuksi yhdellä kertaa - ensimmäistä kertaa Suomen koulutusjärjestelmän historiassa. Vapaan sivistystyön nivomiseen tähän uudistustyöhön näyttää kuitenkin perusteettomalta, jopa vahingolliselta.

Tavanomainen ja perusteltu syy uudistamiseen on se, että lainsäädäntö ja muut puitetekijät jäävät tosiasiallisesta kehityksestä jälkeen ja muodostuvat aikaa myöten toiminnan kehittämisen suoranaiseksi esteiksi. Kun kaksi vapaan sivistystyön lainsäädännöistä astui voimaan 1.1.1994 ja kun kolmaskin on uusittu vain muutama vuosi sitten, vapaa sivistystyö ei tarvitse omista lähtökohdistaan käsin uudistusta, jonka osaksi se on nyt liitetty. Päinvastoin. Tuskin milloinkaan vapaan sivistystyön väki on ollut niin tyytyväistä lainsäädännölliseen kehukseen, kuin juuri nyt.

Kun tietää, että vapaan sivistystyön väki osaa tarvittaessa marista, sopii kysyä, mistä uusi, suhteellisen suuri tyytyväisyys nyt johtuu. Suurin selittäjä on se, että vapaan sivistystyön lainsäädännöissä on osin jo kauan, mutta viimeistään viimeksi suoritetuissa lainsäädännön tarkistuksissa otettu huomioon useita niitä periaatteita, joita HANKE nyt esittää muun koulutusjärjestelmän tarvitsevan.

Kansliapäällikkö Jaakko Nummisen mietinnön luovutustilaisuudessa esittämässä luettelossa merkittävimmistä sisällöllisistä uudistuksista (13 asiakokonaisuutta) tuskin yksikään on sovellettavissa vapaaseen sivistystyöhön! Muutenkin koko mietinnön sisältö osoittaa, että vapaan sivistystyön kytkeminen tähän uudistukseen on tarpeetonta.

Helpoimmin edellä sanottuun voi vastata toteamalla, että jos uudistus ei mitään vapaalle sivistystyölle anna, niin ei se siltä mitään viekään. jos voisin yhtyä tähän väitteeseen, en olisi tätä kirjoitusta kirjoittanut.

Onko uusi raja-aita mielekäs?

Enää kukaan, joka haluaa säilyttää varteen otettavuutensa koulutuspoliittisessa keskustelussa, ei kovin paljon painota yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen rajaa. HANKE-mietintö kuitenkin pitää huolen siitä, että nyt nousee uusi raja-aita tutkintoon tähtäävän ja muun koulutuksen välille. Se ei ole sen enempää perusteltu hallinnollisesti, rahoituksellisesti kuin pedagogisestikaan. Siitä voi kuitenkin tulla - etenkin niukkuuden aikana - sellainen vedenjakaja, joka ohjaa voimakkaasti valtion rahoitusosuutta.

HANKE-ryhmän ehdotuksista kuultaa läpi se, että tutkintoon tähtäävä koulutus on tärkeämpää kuin muu koulutus. Tästä seuraa johdonmukaisesti se, että sitä tuetaan paremmin kuin muuta koulutusta. En ymmärrä sitä logiikkaa, miksi selvästikin 'kaatoluokaksi' muodostuvaa koulutusta pitää kutsua vapaatavoitteiseksi koulutukseksi pitäen keskeisenä kriteerinä sitä, että tässä koulutuksessa tavoitteet päättää koulutuksen järjestäjä. Kuka ne sitten päättää muussa koulutuksessa? Kun mietinnössä ei aiota puuttua esim.

yliopistojen autonomiaan, päättänevät ne vastaisuudessaakin itse koulutuksen järjestäjinä opetustavoitteista. ja edelleen: missä valtion tukemassa koulutuksessa tavoitteet päättää joku muu kuin koulutuksen järjestäjä?

Epäonnistunut vapaatavoitteisen koulutuksen alue

Mietinnöstä saa sen vaikutelman, että HANKE-ryhmä on esittänyt sijoitettavaksi vapaatavoitteisen koulutuksen ryhmään kaiken sen, mille ei ole löytynyt muutakaan paikkaa. Kun tähän ryhmään kuulunevat musiikkioppilaitokset, kesäyliopistot, kansanopistot, kansalaisopistot, opintokeskukset, liikunnan koulutuskeskukset sekä ammatillista täydennys- ja jatkokoulutusta antavia ammatillisia oppilaitoksia, on koossa sangen heterogeeninen.

Sinänsä monimuotoisuus ei ole ongelma. Kuva kuitenkin muuttuu täysin, kun arvioidaan, kuinka erilaiset edellytykset tähän ryhmään sijoittuvilla koulutuksen järjestäjillä on kohdata uusi tilanne. Koulutuksen järjestämiskustannusten jakajana esimerkiksi kunta ja valtio yhdessä ovat huomattavasti vahvempi yhdistelmä kuin yksityinen yhdistys [kansalaisjärjestö] ja valtio yhdessä. Kuitenkin käytännöllisesti katsoen koko kansanopistolaitos samoin kuin toimivat opintokeskukset ovat yksityisellä pohjalla. Se yksikköhintojen porrastus, josta koulutuksen rahoitusmuistiossa puhutaan, onkin välttämätön, sillä muussa tapauksessa joidenkin koulutuksen muotojen omarahoitusosuus kasvaa nykyiseen nähden niin paljon, että yksityinen koulutuksenjärjestäjä menettää kokonaan toimintaedellytykset.

Kaikista niistä koulutuksen muodoista, jotka kuuluvat po. kategoriaan, ei ole käytettävissä opetusviikko-tietoja. Sen sijaan olemassa olevien tietojen mukaan on mahdollista koota tämän ryhmän koulutusten yhteenlaskettu valtionosuus sekä niiden käyttämä tuntimäärä. jakamalla nämä keskenään saadaan oppituntikohtainen yksikköhinta, jota voidaan verrata eri muotojen nykyisin saamaan vastaavaan yksikköhintaan. Vapaassa sivistystyössä yksikköhinta laskisi olennaisesti, jopa niin paljon, että toiminnan ylläpitäminen olisi tuskin enää kaikilta osin mahdollista.

Kuten mietinnössäkkin todetaan, erityisesti rahoituksen osalta varsinainen suunnittelutyö on vielä edessä. jossakin (vapaatavoitteisen koulutuksen laissa tai rahoituslaissa) tulisi määritellä opetuksen käsite, jottei tähän ryhmään tungeta ei-opetuksellista toimintaa. jos internaatti-koulutuksesta aiotaan maksaa sen luonteen mukainen yksikköhinta, eikö vapaatavoitteisen koulutuksen peruslaissa pitäisi mainita internaattimuotoisuuden mahdollisuus?

Rahan jakajan kadehdittava osa?

Arvion mukaan niitä koulutuksen järjestäjä tahoja, jotka nykyisin saavat valtion tukea ja jotka uudistuksen jälkeen olisivat mitä ilmeisimmin hakemassa määrärahoja tästä lähteestä, on varovasti arvioiden noin 660. Viranomaisen asiaksi jäisi suorittaa heille vuotuinen määrärahojen jako. Tänä vuonna jaettavaa oli noin 900 miljoonaa markkaa.

Oletettavaa on, että 660 hakijaa hakisi enemmän kuin käytettävissä on rahaa. Millä kriteereillä viranomainen suorittaisi jaon toisaalta eri hakijoiden kesken ja toisaalta saman hakijan eri koulutustehtävien kesken? Eikö se hakemusten karsiminen, joka vääjäämättä olisi edessä, olisi puuttumista hakijoiden koulutustavoitteisiin? Eikö taas se olisi ristiriidassa 'vapaatavoitteisuuden' kanssa?

Muuttuuko vapaan sivistystyön luonne?

Vapaan sivistystyön kannalta katsoen uhkakuvia on siis monia. Sellaiseen pessimismiin ei kuitenkaan liene syytä, että vapaat sivistystyöt olisi jo kokonaan tässä sivistysvaltiossa tehty. Realistisempaa onkin kysyä, muuttaako ko. uudistus vapaan sivistystyön reunaehdoja niin, että sen on hengissä selvitäkseen muutettava osin luonnettaan. Kun vapaa sivistystyö lainsäädännöllisesti avattiin ammatilliselle koulutukselle, osa sen sangen niukkaa henkistä-/suunnitteluresurssia siirtyi ammatilliselle puolen. jos hengissäpysymiskamppailu jatkuu samaa rataa, siirtymä vain voimistuu entisestään.

Kansalaisopistot, kansanopistot ja opintokeskukset ovat samalla tavalla korkean tason koulutuksen ammattilaisia kuin muutkin koulutuksen järjestäjät. Ne pystyvät kyllä vastaamaan ammatillisen koulutuksen tehtävistä. jos niiden tehtävien hoitamisesta saatava tulee korkeamman valtionavun muodossa, on tietenkin

suuri houkutus ryhtyä operoimaan ammatillisen koulutuksen alueella, kun omat resurssit ovat viime vuodet olleet laskussa. Toinen kysymys kuitenkin on, onko yhteiskunnan kannalta katsoen tarkoituksenmukaista ajaa vapaan sivistystyön instituutiot niin ahtaalle, että ne joutuvat merkittävässä määrin luopumaan varsinaisista tehtävistään.

Suomen ikioma linjako?

Lienee selvää, että Ruotsilla on edessään samanlainen julkisen talouden supistaminen kuin mikä Suomessa jo on ollut muutaman vuoden käynnissä. Kuitenkin se, miten laman annetaan vaikuttaa vapaan sivistystyön määrään, on ratkaistu täysin päinvastaisella tavalla. Kun Suomessa on kolmessa vuodessa (1992-95) laskettu vapaan sivistystyön valtionosuutta yli neljänneksen, Ruotsissa - jonka lähtökohta jo on Suomea paljon korkeammalla tasolla - on sen sijaan vuositasolla lisätty vapaan sivistystyön valtionosuutta monia satoja miljoonia kruunuja. Tämän politiikan aloitti edellinen hallitus, ja sitä näyttää nykyinen hallitus jatkavan. Ja miksi ei jatkaisi, sillä mikä olisi sekä halvempi, laajavaikutteisempi ja tehokkaampi lamantorjuntatoimi kuin ihmisten oma-aloitteisuuden varaan rakentava vapaa sivistystyö.

Tunnettua on, että EU-maissa ei ole keskimäärin ottaen ollenkaan yhtä kehittyneitä vapaan sivistystyön järjestelmiä kuin Pohjoismaissa. Siksi niille on aivan viime vuosina kehitettykin korvike. Mitä muuta voidaan sanoa useista sosiaali- ja rakennerahastojen prioriteettikohteista kuin että niistä rahoitettavat sivistystarpeet hoitaa Pohjoismaissa vapaa sivistystyö. Näin ollen on vain johdonmukaista, että EU-maiden aikuiskasvatustarpeet tekevät kaiken voitavansa, jotta EU:n viralliseen koulutuspolitiikkaan omaksuttaisiin mahdollisimman paljon pohjoismaisia aineksia.

Kun Suomi näyttäisi harjoittavan omalinjaista vapaan sivistystyön politiikkaa koko Länsi-Euroopan mitassa, muuan huomautus on välttämätön. Viime aikojen ministerit Uosukainen ja Heinonen ovat omalta osaltaan tehneet hyvää työtä myös vapaata sivistystyötä puolustaessaan ja ohjatessaan sen niukkuutta niin, että oppilaitoksissa on voitu selvitä mahdollisimman vähin vaurioin. Kysymys on kuitenkin suurempi kuin pieni osa yhden ministerin tehtäväalaa. Terveystieteiden rinnalla myös oikeutta sivistykseen on pidettävä peruspalveluna, ja sen takaaminen on taas koko hallituksen asia. Maailmanlaajuiset kansantulotilastot osoittavat vääjäämättä, että yksi kärkiryhmän maiden yhteinen nimittäjä on hyvin hoidettu vapaa sivistystyö. Olisi absurdiä kuvitella, että ilman sitä voitaisiin pitää yllä korkeaa kansantuloa. Kun vielä muutama vuosi sitten neljä Pohjoismaata oli kansantulotilastojen kärkiryhmässä, ei ihme, että Time-lehti kirjoitti kiittäviä arvioita Pohjolan vapaasta sivistystyöstä.

HANKKEEN työtä jatkamaan on asetettu kansliapäällikkö Vilho Hirven johdolla toimikunta. Sen kokoonpano herättää suurta toivoa siitä, että se oivaltaa vapaan sivistystyön erityispiirteet ja tekee siitä senmukaiset esitykset. Se olisi merkittävä lenkki siinä toimenpideketjussa, joka kävisi entistä hanakammin kiinni lamaan nojautumalla vahvasti sellaiseen suomalaiseen toimintaan, vapaaseen sivistystyöhön, jossa me jo olemme vahvoja. Tältä osin uusia keinoja ei tarvita. Riittää kun pidetään huoli toimintaedellytyksistä.